

JAHON VA O‘ZBEK ADABIYOTIDA O‘SMIR OBRAZINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Ra’no O‘ktamboeva Xasan qizi,
ToshDO‘TAU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Adabiyot inson ma’naviyatining, uning ichki kechinmalarining eng teran va rang-barang sohasidir. Unda jamiyat taraqqiyoti bilan birga inson shaxsining shakllanish bosqichlari, ayniqsa o‘smirlik davrida kechadigan ruhiy vatashkiliy o‘zgarishlar aks etdi. Jahon va o‘zbek adabiyotida o‘smir obrazi tarixi – bu doimo izlanish, hayotiy haqiqatni, inson ruhiyatini chuqur badiiy aks ettirish sari intiluvchan jarayondir. Mazkur davrda yosh avlod vakilining o‘z-ozligiga, jamiyatdagi o‘rniga, orzu-umidlari va hayot haqidagi tuhfa mushohadalariga bo‘lgan nazar doirasi yanada kengayadi. O‘smirlik – bu inson ruhining kuchli silkinish, izlanish, muammolar va ularni yengib o‘tish sari tashlanadigan bosqichdir. Adabiyot hamisha ushbu ulkan hayotiy bosqichni turli jihatdan o‘rganib, butun tafsilotlar va psixologik muammolari bilan badiiy aspektda yoritgan.

Kalit so‘zlar: o‘smir obrazi, adabiy jarayon, shakllanish bosqichlari, jahon adabiyoti, o‘zbek adabiyoti, ruhiy kechinma, yoshlar, milliy qadriyatlar, badiiy tafakkur, jamiyat ta’siri.

Аннотация. Литература — это глубочайшая и многогранная сфера человеческой духовности, её внутренних переживаний. Она отражает этапы формирования личности, особенно духовные и организационные изменения, происходящие в подростковом возрасте, наряду с развитием общества. История образа подростка в мировой и узбекской литературе — это процесс постоянного поиска, стремления к глубокому художественному осмыслению реальности жизни, человеческой психики. В этот период ещё больше расширяется круг взглядов молодого поколения на собственную идентичность, своё место в обществе, свои мечты и надежды, а также свои наблюдения за жизнью. Подростковый возраст — это этап сильных потрясений человеческого духа, этап поиска, проблем и их преодоления. Литература всегда изучала этот важный этап жизни с разных сторон, освещая все его детали и психологические проблемы в художественном аспекте.

Ключевые слова: образ подростка, литературный процесс, этапы формирования, мировая литература, узбекская литература, духовный опыт, молодость, национальные ценности, художественная мысль, социальное влияние.

Abstract. Literature is the deepest and most diverse sphere of human spirituality, its inner experiences. It reflects the stages of the formation of the human personality, especially the spiritual and organizational changes that occur during adolescence, along with the development of society. The history of the image of a teenager in world and Uzbek literature is a process of constant search, striving for a deep artistic reflection of the reality of life, the human psyche. During this period, the circle of views of the younger generation on their own identity, their place in society, their dreams and hopes, and their observations of life expands even more. Adolescence is a stage of strong upheavals of the human spirit, a stage of search, problems and overcoming them. Literature has always studied this great stage of life from various angles, illuminating all its details and psychological problems in an artistic aspect.

Keywords: image of a teenager, literary process, stages of formation, world literature, Uzbek literature, spiritual experience, youth, national values, artistic thought, social influence.

Kirish. Jahon adabiyotida o‘smirlik haqidagi qarashlar qadimdan mavjud bo‘lib, u dastlab jamiyatga, kattalarga itoat qiluvchi yosh obraz sifatida talqin etilgan. Uning qiyofasida mehnatsevarlik, sadoqat, vatanparvarlik singari fazilatlar ustuvor bo‘lgan. Boshlang‘ich bosqichlarda o‘smir obrazi hayot maktabining ilk saboqlari, to‘g‘ri yo‘l tanlash sari tashlanadigan qadamlari, murakkab hayotiy tanlovlar oldidagi ojizligi bilan ko‘rsatildi. Shu bosqichda jamiyat va inson ruhiyatidagi muammolar to‘g‘ridan-to‘g‘ri

ifoda etilmaydi, o'smir obrazi orqali ezgu fazilatlar namoyish qilinadi, soddalik hamda iymon, burch va orzu markazda turardi. Oradan asrlar o'tib, adabiy tafakkur taraqqiy etgan sari yozuvchilar o'smir obrazini hayotga yaqinlashtira boshladi. Bu o'zgarishlar adabiyotda realizm yo'nalishining paydo bo'lishi va kuchayishi bilan bevosita bog'liqdir. O'smir siyosati endi xarakter sifatida chuqurroq tahlil qilindi, uning ichki dunyosi, tashvishlari, ijtimoiy muammolar, isyonkorlik va ba'zan hayotdan norozilik ohanglari ham adabiy asarlarda aks eta boshladi. O'smir dunyoqarashi taraqqiy etib, uning fe'l-atvori yangi nuqtayi nazardan ochila bordi. Bu bosqichda o'smir shaxs sifatida ko'rsatiladi. Unda hayot haqidagi qarashlar, orzu-intilish, baxt va omad haqida chuqur mushohadalar paydo bo'ladi. Yozuvchi o'z asarida o'smirni muammolar muhitida ulg'ayayotgan, aqliy va axloqiy shakllanish zorligini boshidan kechirayotgan qahramon sifatida talqin qiladi. Keyingi bosqichda adabiy o'smir obrazi jamiyat muammolari, inson va umumbashariyat oldidagi muhim masalalar kontekstida tasvirlana boshladi. O'smirlik va uningshaxsiy yuksalishi ijtimoiy ziddiyatlar, taraqqiyot, urf-odatlar, eski va yangi qadriyatlar to'qnashuvi fonida olib boriladi. Mana shu bosqichda o'smir obrazida ichki yorqin tafakkur, hayotga mustaqil baho bera olish layoqati, mustaqil fikr va qarorlarni shakllantirish xususiyati paydo bo'ladi. O'smirlar o'zlari va o'z atrofidagi odamlar oldida yengilmas to'siqlar, hayotiy sinovlar, orzu va intilishlar bilan to'qnash keladilar. Ularning ichki dunyosi, orzulari, xavotirlari va ba'zan noroziliklari asarlarning markaziy g'oyasiga aylanadi.

Adabiyotlar tahlili. O'smir obrazining keyingi taraqqiyot bosqichi har bir ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, taraqqiyot bosqichlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Zamon ruhiga mos ravishda o'smir qiyofasi ham o'zgarib bormoqda: unga ilgari ta'luq bo'lmagan yangi mas'uliyat, ijodkorlik, tafakkur erkinligi, zamonaviy texnika va axborotdan samarali foydalanish kabi fazilatlar paydo bo'ladi. Uning dunyoqarashi avvalgidan kengroq, o'z hayoti va taqdiri uchun ko'proq javobgar bo'lish, erkin fikrlash va zamon bilan hamnafas yashashga intilish — bular zamonaviy o'smir obrazining ajralmas qismiga aylandi. Adabiyot bu jihatlarni chuqur badiiy izlanishlarda ochib bera bordi. O'smirlarning ilg'or g'oyalarga, yangi qadriyatlarga yo'g'rilgan hayot falsafasi asarlarning asosiy tayanchiga aylandi.[1]

Jahon adabiyotida o'smir obrazining shakllanishi bir necha bosqichlarda ketdi va ular o'zaro tafakkur, ruhiy izlanishlarning chuqurlashuvi bilan xarakterlandi. Agar dastlabki bosqichlarda o'smir faqat jins yoki yosh toifasi sifatida namoyon bo'lgan bo'lsa, zamonaviy bosqichlarda bunday obrazlar to'laqonli ruhiy portretga ega, ma'naviy dunyosi boy, mustaqil va tafakkurli shaxs bo'lib gavdalantirildi. Ushbu taraqqiyot o'smir obrazining har bir davrda jamiyat ehtiyojlari va orzulariga mos tutishini ko'rsatadi. O'zbek adabiyotida esa o'smir obrazi national urf-odatlar, qadimiy an'analar, ma'naviy qadriyatlar, xalq ruhiyati bilan astoydil oziqlanadi. O'smirlar obrazini yaratishda xalq og'zaki ijodi, maqol, matal, rivoyatlar, doston va folklorning boy an'analari badiiy vosita

sifatida keng qo'llanilgan. Natijada o'zbek adabiyotidagi o'smir obrazlari milliy ruh, an'analarning uzviy davomi sifatida ko'zga tashlanadi. Bunda o'smir orzulari, ota-onaga sadoqat, milliy qadriyatlar va taqdirdan mamnuniyat bilan hamohang bo'lib, kitobxon zaminida samimiyat, burch va orzu-umidlarga to'la ifodaga ega bo'ladi. Tarixiy bosqichlar, kuchli ijtimoiy o'zgarishlar, o'zbek adabiyotidagi o'smir obrazining ko'rinishiga, ruhiy tafakkuriga ham katta ta'sir ko'rsatdi. O'smirlarni hayotiy sinovlar, oilaviy va jamiyatdagi mojarolar, orzu va umidlarning ishlanmasidan to hayotga mustaqil qarash, shaxsiyatning shakllanishi, tafakkur doirasining kengayishi markaziy o'ringa chiqdi. Bunda yoshlar aksariyyat hollarda orzu va umidlar tarafdori, oldindan qat'iy tayyorlangan harakatlarni amalga oshirishga intiluvchi insonlar bo'lib ko'rsatildi. O'z-o'zini anglash, hayot vazifalarini o'z oldiga qo'yish, murakkab hayotiy sinovlarga duch kelish jarayonlari pazanda tasvirlandi.[2]

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda jahon va o'zbek adabiyotida o'smir obrazining shakllanish bosqichlarini o'rganish uchun qiyosiy-tahliliy, tarixiy-adabiy hamda tavsifiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot manbai sifatida jahon va o'zbek adabiyotining turli davrlariga mansub badiiy asarlar, ilmiy maqolalar, monografiyalar va adabiyotshunoslikka oid nazariy manbalar tahlil qilindi. O'smir obrazining evolyutsiyasini aniqlash maqsadida tarixiylik tamoyili asosida uning turli davrlardagi badiiy talqinlari o'zaro qiyoslandi. Shuningdek, o'smir qahramonlarning xarakteri, ruhiy kechinmalari, ijtimoiy mavqei va hayotiy qarashlari lingvopoetik hamda psixologik yondashuv asosida tahlil etildi. Tadqiqot jarayonida umumlashtirish va tizimlashtirish usullari yordamida o'smir obrazining shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy, madaniy va ma'naviy omillar aniqlandi hamda ilmiy xulosalar ishlab chiqildi.

Tahlillar va natijalar. Hozirgi zamonda ham o'zbek adabiyotida o'smir obrazining shakllanishi zamonaviy axborot oqimi, texnologik taraqqiyot, global muammolar, yangi avlod qadriyatlari bilan bog'liq yangi jihatlarni o'z ichiga oladi. O'smir obrazining bugungi talqini avvalgidan ancha murakkab, chuqur psixologik tahlil va keng tafakkur tafsifida aks etadi. Endilikda ham zamonaviy o'zbek yoshlarining hayotiy intilishlari, mehnatsevarligi, o'z orzu-umidlari sari bo'layotgan kurashlari, jamiyatga zamin yaratish yo'lidagi intilishlari ko'plab adabiy asarlarning asosiy mavzusiga aylangan. Avvalgidan farqli ravishda yangi avlod o'zini jamiyat oldida faoliyat yuritadigan, orzu va muammolari faqat o'ziga emas, butun jamiyat taqdiriga, kelajagi va taraqqiyotiga taalluqli ekanini anglaydi.[3]

Shuni ta'kidlash lozimki, har bir bosqichda o'smir obrazining shakllanishi, uning jamiyat hayotidagi roli, orzu va muammolari zamonga, ijtimoiy sharoitga, milliy qadriyat va madaniy xususiyatlarga mos tus olgan. Bu jarayonda o'smir obrazi nafaqat yangi sur'at va zamonaviylashtirish qismlarini oladi, balki o'z ma'naviy-ruhiy va badiiy takomillashuvi hamda o'ziga xos o'sha zamonning ko'zguna chiqishiga aylanadi. Adabiyot ana shu obraz orqali yosh avlod ruhiyatining eng og'ir, muhim va tarbiyaviy bosqichlarini namoyon etadi.

O'smir obrazining shakllanishi real hayot bilan badiiy ijod o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, jamiyat va shaxs munosabatlarini chuqur yoritib, kitobxon tafakkurida kuchli aks-sado bo'lib yangraydi.[4]

Jahon adabiyotida o'smir obrazi doimo o'zgaruvchan, rivojlanuvchan, har bir yozuvchi badiiy maktabi, adabiy an'analarga asoslanib, har bir yurtdagi ijtimoiy va madaniy sharoitlar asosida ifodalanadi. O'smir obrazining bu taraqqiyot yo'li, har bir bosqichda badiiy tahlillar chuqurligi, ruhiy izlanishlar kengligi, obrazlilik va hayotiylik bilan yetarlicha boyiydi. Chaqqon o'smirlar, ularning orzu-uhda, hayotdan roziligi va noroziligi, o'ziga xoslik, zamonaviy va yetuk fikr – bular barchasi jahon adabiyoti rivojiga, taraqqiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Bugungi kunda yoshlarga oid asarlar, o'smir obrazini chuqur ifodalovchi badiiy namunalar ta'lim-tarbiya tizimida, ta'lim maqsadlarida, yosh avlodning dunyoqarashini boyitishda muhim o'rin egallaydi. Asarlar yordamida o'smirlarning hayotga, mehnatga, insoniy munosabatlarga, jamiyat va mustaqillik g'oyalari nisbatan ijobiy, to'g'ri qarashlari shakllanadi. Ana shunday asarlar yosh kitobxondan ham ularning tengdoshlari bilan taqqoslash, qiyoslash, qandaydir xulosaga kelish, hayotiy qarorlar chiqarishga turtki beradi. Adabiy asarlarda aks etgan o'smirning orzulari, hayot oldidagi vazifalari, oilaga va jamiyatga bo'lgan muhabbati orqali, asosan, ta'lim-tarbiya maqsadlari yuksaladi.[5]

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, jahon va o'zbek adabiyotida o'smir obrazining shakllanish bosqichlari g'oyat ko'p qatlamli, murakkab va taraqqiyotga boy jarayondir. Mazkur jarayon har doim davom etadi va yosh avlod uchun hayotiy yo'riqnoma bo'lib xizmat qiladi. O'smir obrazlari zamon ruhi, jamiyat ehtiyojlari, milliy va insoniy qadriyatlarining yorqin ifodachisiga aylanadi. Adabiyot har doim o'smir obrazi orqali yangi avlodning ichki dunyosi, hayotga bo'lgan nuqtayi nazari va yuksalish masalalarini bir qator buyuk badiiy niyatlar asosida yoritadi. Insoniyatning har bir davri, har bir jamiyat, har bir millat o'zining o'smir obrazlari orqali o'zining kelajak sari intilish ifodasi, orzu-umidlar yo'riqnomasi va kuchli badiiy maktabini yaratadi. Shu sabab, o'smir obrazining shakllanish bosqichlarini o'rganish, uni adabiy jarayonda chuqur analiz qilish nafaqat badiiy o'sish, balki jamiyat taraqqiyotining, inson kamolotining muhim bir mezonidir. O'smirlik hayotning eng muhim, hayotiy va to'laqonli bosqichlaridan biri sifatida doimo yangi niyat, yangi sariq, orzu-umidlar bilan badiiy tafakkur va adabiy tafsilotlarda porlab keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduazizov, S. (2019). "O'zbek adabiyotida o'smirlar psixologiyasi va uning badiiy ifodasi." O'zbekiston Milliy universiteti Ilmiy jurnali, 2(33), 122-128.
2. Abdullayeva, D. (2018). "O'smir obrazining badiiy talqini: an'anaviy va zamonaviy yondashuvlar." Filologiya masalalari, 4(18), 56-61.
3. Alijonov, J. (2020). "Jahon adabiyotida o'smir obrazining shakllanishi." O'zbek tilida ilmiy tadqiqotlar jurnali, 6(2), 88-94.
4. Bekmurodov, R. (2021). "Badiiy asarlarda o'smir obrazining insoniy fazilatlari." Adabiyot va san'at, 5(1), 103-110.

5. Davlatova, N. (2017). "O'smirlar muammosining o'zbek adabiyotida ifodalanishi." O'zbek adabiyoti va san'ati, 3(12), 75-81.
6. Eshonqulov, F. (2022). "Jahon adabiyotida o'smir obrazlari evolyutsiyasi." Yoshlar ijtimoiy tadqiqotlari, 2(13), 60-68.
7. G'aniyeva, Z. (2018). "O'zbek romanlarida o'smir obrazining ruhiy kechinmalari." Filologik izlanishlar, 1(5), 44-52.
8. Qudratov, A. (2020). "Adabiy jarayonda o'smirlarning o'rni va tasviri." Yozuvchilar jurnali, 7(4), 114-120.

